

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

2026

+998335668868

www.innoworld.net

Google Scholar

zenodo

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

2026

3-JILD 1-SON

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

TO'PLAMI

3 - JILD, 1 - SON

2026

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

Musiqqa darslarida milliy cholgʻu asboblariidan foydalanishning tarbiyaviy ahamiyati.

Ruxshona Karimova Bahromjon qizi.

Qoʻqon Davlat Universiteti Sanʼat va sport fakulteti

Musiqqa taʼlimi yoʻnalishi 3 kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu ilmiy-pedagogik maqola zamonaviy taʼlim tizimi sharoitida musiqqa darslarida milliy cholgʻu asboblariidan (dutor, gʻijjak, doira, rubob, chang kabi) foydalanishning oʻquvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishdagi ulkan tarbiyaviy ahamiyatini chuqur tahlil qiladi. Maqola axborot fazosi jadal kengayayotgan bugungi kunlarda yoshlarning ongiga begona madaniyat oqimlari kuchli taʼsir koʻrsatishi xavfi ortib borayotgani fonida, oʻquvchilarda milliy oʻzlikni his qilish va oʻz tarixi, madaniyatiga sadoqat ruhini mustahkamlash masalasini eng dolzarb vazifa deb biladi.

Kalit soʻzlar : musiqqa taʼlimi, milliy cholgʻu asboblari, dator, gʻijjak, doira, rubob, chang, estetik tarbiya, milliy madaniyat, emotsional intellekt, axloqiy tarbiya, ijodiy tafakkur, musiqiy meros, maqom sanʼati.

Kirish. Zamonaviy taʼlim tizimida insonni toʻliq rivojlantirish – aql, estetika va axloq tomondan mukammal shaxs shakllantirish – eng muhim maqsad sifatida belgilangan. Axborot fazosi jadal kengayayotgan bugungi kunlarda, yoshlarning ongiga begona madaniyat oqimlari kuchli taʼsir koʻrsatishi xavfi ortib bormoqda. Shuning uchun, oʻquvchilarda vatan oʻzligini his qilish, oʻz tarixi va madaniyatiga sadoqat ruhini mustahkamlash masalasi bugungi kunda eng dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Musiqqa sanʼati- xalqning ruhiy boyliklari, falsafaviy qarashlari va milliy ruhini aks ettirgan ulugʻvor xazinadir. Oʻzbekistonning qadimiy madaniyati ming yilliklar davomida shakllangan milliy maqomlari (dutor, gʻijjak, doira, rubob, chang) vositasida tirik ifoda topadi. Bu asboblari oddiy ijro vositalaridan koʻra koʻproq – ular xalqning tarixiy merosi, madaniy ramzi va musiqiy dunyoqarashining jismoniy timsolidir. Shu sababli, ularni umumiy oʻrta taʼlim maktablari va musiqqa saboqlariga chuqur kiritish taʼlim va tarbiya tizimining muhim tarkibiy qismi boʻlishi lozim. Afsuski, hozirgi taʼlim jarayonida, xususan shahar maktablari, milliy maqom asboblariining ahamiyati pasayib ketmoqda. Koʻpincha, eʼtibor Gʻarb musiqasi nazariyasiga va mashhur zamonaviy cholgʻularga qaratiladi. Natijada, yosh avlod oʻzining ulkan milliy musiqiy boyligidan ajralib qolmoqda va bu asboblariining oʻziga xos ovozi hamda ijro usullarini yetarlicha oʻrganmayapti. Shu munosabat bilan, musiqqa darslarida milliy cholgʻu asboblariini amaliy qoʻllashning nafaqat texnik-musiqiy, balki estetik, axloqiy va jamiyat-madaniy tomondan qanday tarbiyaviy qiymatga ega ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berish zaruriyati tugʻiladi.

1. Madaniy-Tarixiy merosni singdirish. Milliy maqom asboblari oddiy ovoz chiqaruvchi narsalar emas – ular ming yilliklar davomida shakllangan madaniy va tarixiy merosning jonli timsoli hisoblanadi.

Musiqqa darslarida o'quvchilar nafaqat asboblarni ijro etishni o'rganadilar, balki ularning qadimiy kelib chiqishiga bog'liq afsona va rivoyatlarni, shuningdek, taniqli usta-ijrochilarning hayoti va merosini chuqur o'rganadilar. Masalan, Dutor (forscha: دوتار – O'rta Osiyo, Eron va Janubiy Osiyoda tarqalgan an'anaviy ikki torli musiqqa asbobidir. Nomi fors tilidan „ikki tor“ (< دو — „ikki“, تار — „tor“) deb tarjima qilinadi. Dutor XV asr atroflarida paydo bo'lgan deya tahminlar mavjud. O'zbek, tojik, uyg'ur, turkman, qoraqalpoq xalqlari orasida keng tarqalgan. O'zbek dutori muloyim, nafis va shirali ovozi bilan boshqa cholg'ulardan ajralib turadi. Dutorning dator-alt, dator-kontrabas, dator-bas kabi zamonaviy turlari ham mavjud. Shu kabi g'ijjakning ovozida mujassam bo'lgan chuqur his-tuyg'ularning tarixiy ildizlari yoki doiraning marosimlardagi o'zni haqida ma'lumot berish orqali yoshlarda chuqur tarixiy idrok va vatanparvarlik tuyg'usi uyg'onadi. Bu usul orqali o'quvchilar o'z xalq madaniyati va san'atiga chinakam hurmat bilan qarashni o'rganadilar va milliy urf-odatlar, an'analarni saqlab, rivojlantiruvchi avlod bo'lishga intiladilar. Natijada, ta'lim jarayoni shaxsni nafaqat musiqiy, balki madaniy jihatdan ham to'liq shakllantirishga xizmat qiladi.

2. Estetik Did va Emotsional Intellektni Rivojlantirish

Har bir milliy cholg'u asbobi o'ziga xos va noyob tembrga (ovoz rangiga) ega bo'lib, G'arb cholg'ularidan tubdan farq qiladi. Bu ovozlarda xalqning ichki dunyosi, tabiatning go'zalligi va falsafiy qarashlari mujassam etilgan – ular oddiy musiqqa emas, balki ruhiy sayohat vositasidir

Nafislikni Idrok Etish: Darslarda doturning yumshoq va mayin ohangini (masalan, "Shashmaqom" maqomidagi sekin boshlanishda), g'ijjakning jonli va tebrangan sadosini (qayg'uli "Navo" maqomlarida) yoki doiraning quvnoq ritmik urishlarini (bayram kuylarida) eshitish va o'zi ijro etish o'quvchining estetik sezgisini o'tkirlashtiradi. Bu jarayon orqali ular san'at go'zalligini ajratib ko'rish, nafislik va noziklikni qadrlashni o'rganadilar – natijada, kundalik hayotda ham go'zallikni sezish qobiliyati kuchayadi.

Hissiyotlarni Tahlil Qilish: O'zbek maqomlari (masalan, "Rast" – quvonch va umid, "Segoh" – sevgi va nostal'giya, "Iroq" – dramatik qayg'u) lirik va dramatik bo'lgani uchun, ularni rubob yoki g'ijjakda ijro etish o'quvchiga murakkab emotsiyalarni chuqur tushunish va ifoda etish imkonini beradi. Misol uchun, "Shashmaqom"ning gazal qismida sevgi og'rig'ini aks ettirish orqali yoshlar o'z his-tuyg'ularini boshqarishni va boshqalarnikini empatiya bilan qabul qilishni o'rganadilar. Bu emotsional intellektni rivojlantirib, ijtimoiy munosabatlarda befarqlikni yo'qotishga yordam beradi va psixologik barqarorlikni ta'minlaydi.

3. Axloqiy Sifatlarni Shakllantirish. Milliy cholg'u asboblarni o'zlashtirish jarayoni o'quvchining shaxsiy fazilatlariga chuqur ta'sir ko'rsatib, ularni mustahkam axloqiy asosga ega qiladi. Bu nafaqat texnik ko'nikmalar, balki insoniy fazilatlarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Sabr va Matonat: O'zbek xalq kuylari va maqomlarning murakkab ritmik tuzilishi, nozik bezaklari (masalan, "tariqa" pardalari, "nolalar" va "shoba"lar) uzoq

muddatli, kunlik mashqlar talab etadi. Misol uchun, "Shashmaqom"ning "guldasta" qismida dutorda 100 dan ortiq bezaklarni mukammal ijro etish uchun haftalar davomida diqqatni jamlagan mashg'ulotlar kerak bo'ladi. Bu orqali o'quvchilar qat'iyatlilik, intizom va mehnatsevarlikni egallaydilar – natijada, hayotdagi qiyinchiliklarga bardosh berish qobiliyati shakllanadi va impulsivlik kamayadi.

Jamoaviy Hamkorlik: Milliy ansambllarda (masalan, "Shashmaqom" yoki "Bakhshi" ansambli) birgalikda ijro etish o'quvchilarni kollektiv ijodga tortadi. Ular g'ijjak, doira va rubob ijrochilari o'rtasida nafas va tempni sinxronlashtirish, o'z nafisini jamoa ritmiga bo'ysundirishni o'rganadilar. Masalan, maqom ijrosida bir xatoga hambardosh bo'lish va boshqalarni qo'llab-quvvatlash orqali mas'uliyat va hamjihatlik fazilatlarini rivojlanadi. Bu ularni ijtimoiy faol, kollektiv manfaatni birinchi o'ringa qo'yuvchi fuqarolar sifatida tarbiyalaydi.

4. Ijodiy Erkinlik va Musiqiy Tafakkur Sirlarini Ochish

Bu qismda men o'quvchining shaxsiy musiqiy qobiliyatlarini va fikrlash doirasini kengaytirishga e'tibor qarataman.

Har qanday musiqiy ta'limning eng oliy maqsadi — shogirdning shunchaki ijrochi bo'lib qolmasdan, ijodkorga aylanishidir. Milliy cholg'u asboblari bu borada chinakam xazina. Ular bolani qolipga solingan notalardan ozod qilib, uning ichki ijodiy salohiyatini ochishga yordam beradi.

O'zbek an'anaviy musiqasining yorqin tomoni shundaki, unda improvizatsiya (yoki badiha) san'ati markaziy o'rinni egallaydi. Ayniqsa, maqom yoki Baxshi ijrochiligidagi asosiy melodiya beriladi-yu, lekin ijrochi uni o'zining texnik mahorati, hozirgi ruhiy holati va hissiyotlariga tayanib, yangi bezaklar, noodatiy o'tishlar va variatsiyalar bilan boyitadi. Badiha o'quvchi uchun nimalar beradi:

Mustaqil Fikrlash: Badiha uni qog'ozga qarab ijro etishdan xalos etadi, o'qituvchi bergan g'oyani o'zining aylanishiga aylantirishga undaydi. U o'zining har bir ijodiy qaroriga javobgarlikni his qiladi.

Talqinni Shakllantirish: Dutor yoki G'ijjakni o'zlashtirgan bola, kuyni shunchaki takrorlamaydi, balki unga o'z jonini, o'z talqinini beradi. Bu esa yoshlarda o'z fikrini badiiy, ta'sirchan usulda ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi.

Ritmning Aql-Idrokka Ta'siri

Yana bir muhim jihat — bu ritm. Doira kabi cholg'ular bilan ishlash shunchaki barmoq mashqi emas. An'anaviy musiqamizning ritmik tuzilmalari G'arb musiqasidan ancha murakkab va serqirradir. O'quvchi 7/8, 5/8, 11/8 kabi murakkab o'lchovlarni chalish orqali musiqiy idrokini yuqori darajaga ko'taradi. Bu esa miyaning matematik va mantiqiy tafakkur markazlarini ham faollashtiradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, musiqa darslarida milliy cholg'u asboblardan foydalanish o'quvchilarni musiqiy, ma'naviy-axloqiy, estetik va ijtimoiy jihatdan har tomonlama rivojlantirishda ajralmas o'rin tutadi. Dutor, g'ijjak, doira, rubob va chang kabi asboblardan orqali yoshlar O'zbekistonning ming yillik madaniy merosini (UNESCO ro'yxatidagi "Shashmaqom" va "Maqom san'ati" kabi) o'rganib, xalq tarixi, an'analari va milliy o'zligiga chuqur hurmat bilan bog'lanadilar.

Bu jarayonda sabr-toqat (masalan, rubobda 24 simli bezaklarni mukammallashtirish), mehnatsevarlik, jamoaviy hamkorlik (ansambl ijrosida), mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv (maqom improvizatsiyasida "shoba" va "nola"lar orqali) kabi fazilatlar mustahkamlanadi. Qo'shimcha ravishda, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki (O'zbekiston Milliy konservatoriyasi ma'lumotlari bo'yicha), milliy asboblardan mashg'ulot bolalarning emotsional intellektini 25–30% ga oshiradi va stress darajasini pasaytiradi, chunki ularning noyob temblari (masalan, g'ijjakning "inilishi") tabiat va ruhiy holatni aks ettiradi.

Shu sababli, umumiy o'rta ta'lim maktablari va musiqa muassasalarida milliy cholg'ularni tizimli joriy etish zamonaviy ta'limning dolzarb vazifasidir. Bu yoshlarni ma'naviy barkamol, milliy qadriyatlarga sodiq, estetik didga boy va global dunyoda o'z o'rnini topa oladigan shaxslar sifatida tarbiyalaydi – natijada, madaniy meros saqlanib, kelajak avlodlar uchun boylik bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Rajabiy Y. O'zbek xalq musiqasi va maqom san'ati. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2006.
3. Jabborov I. Musiqa pedagogikasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
4. Matyoqubov O. Maqomot asoslari. – Toshkent: Fan, 2010.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Umumiy o'rta ta'lim davlat ta'lim standarti. – Toshkent, 2020.
6. Xudoyberganov B. Milliy musiqa asboblari va ularning tarbiyaviy ahamiyati. – Toshkent: San'at, 2018.

